

Уявляється, що посадова і службова особа, як суб'єкт застосування норм права, є носієм влади, яку вона здійснює, виконуючи покладений на неї управлінський обов'язок. Дійсно, вчені до юридичних ознак застосування норм права відносять його владний характер. Але природа влади може бути різною: публічно-правовою та приватно-правовою. Скажімо, керівник приватного підприємства здійснює управління в межах своїх повноважень та в інтересах всього колективу. Тому не лише керівник державного підприємства, але й приватного є суб'єктом застосування норм права.

У зв'язку з цим доречно підтримати точку зору Д. Манька про потребу виділення публічно-правового та приватноправового правозастосування, де класифікаційним критерієм є статус суб'єкта правозастосування. Зокрема: а) публічно-правове – таке, що здійснюється суб'єктом, наділеним державно-владними повноваженнями; б) приватноправове – таке, що здійснюється іншими уповноваженими суб'єктами, що не володіють державно-владними повноваженнями [4, с. 134].

Отже, аналіз праць вчених та чинного законодавства дає нам можливість запропонувати авторську дефініцію: «суб'єкти застосування норм права». Вважаємо, що ними є державні органи, установи, державні й недержавні підприємства, громадські організації, фізичні особи, які відповідно до законодавства наділені правозастосовною компетенцією.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Бочаров Д.О. Правозастосовча діяльність: поняття, функції та форми: Проблемні лекції / Д.О. Бочаров. – Дніпропетровськ : АМСУ, 2006. – 73 с.
2. Недбайло П.Е. Применение советских правовых норм / П.Е. Недбайло. – М. : Госюриздат, 1960. – 511 с.
3. Шигабутдинова А.Л. Категория «субъекты применения права»: дискуссионные аспекты определения / А.Л. Шигабутдинова // Право и государство: теория и практика. – 2013. – № 3 (99). – С. 18–21.
4. Манько Д. Щодо широкого розуміння категорії застосування права / Д. Манько // Публічне право. – 2011. – № 1. – С. 130–135.
5. Юхимюк О. Типологія правозастосування / О. Юхимюк // Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія : право. – Вип. 19. – Т. 1. – Ужгород, 2012. – С. 132–134.
6. Загальна теорія держави і права : підручник [для студентів юридичних вищих навчальних закладів] / М.В. Цвік, О.В. Петришин, Л.В. Авраменко та ін. ; за ред. д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України М.В. Цвіка, д-ра юрид. наук, проф., акад. АПрН України О.В. Петришина. – Харків : Право, 2009. – 584 с.
7. Рабінович П.М. Застосування правових норм / П.М. Рабінович // Юридична енциклопедія. – К. : «Укр. енцикл.», 1998. – Т. 2: Д-Й. – 1999. – С. 528.
8. Скакун О.Ф. Теорія держави і права : підручник ; пер. з рос / О.Ф. Скакун. – Харків : Консум, 2001. – 656 с.
9. Янюк Н. «Посадові» і «службові» особи у національному законодавстві: проблеми розмежування понять / Н. Янюк // Право України. – 2009. – № 11. – С. 180–184.
10. Про судову практику у справах про хабарництво : Постанова Пленуму Верховного Суду України від 26 квітня 2002 р. // Юридичний вісник України. – 2002. – № 28. – С. 21.

УДК 340.1

ОСОБЛИВОСТІ ВИКЛАДУ ПРИНЦИПІВ ПРАВА У НАЦІОНАЛЬНОМУ ЗАКОНОДАВСТВІ

Юхимюк О.М., к.ю.н., доцент
Східноєвропейський національний університет імені Лесі Українки

Стаття присвячена особливостям викладу принципів права у вітчизняних нормативно-правових актах, оскільки принципи права сприяють усуненню суперечностей між окремими правовими приписами та підвищенню якості законодавства, забезпечують ефективність регулювання суспільних відносин.

Ключові слова: принципи права, засади права, національне законодавство, спеціалізовані норми права.

Статья посвящена особенностям изложения принципов права в отечественных нормативно-правовых актах, поскольку принципы права способствуют устранению противоречий между отдельными правовыми предписаниями и повышению качества законодательства, обеспечивают эффективность регулирования общественных отношений.

Ключевые слова: принципы права, правовые начала, национальное законодательство, специализированные нормы права.

Iukhymyuk O.M. THE FEATURES OF EXPOSITION OF PRINCIPLES OF LAW IN A NATIONAL LEGISLATION

The article deals with the features of exposition of principles of law in domestic normatively-legal acts, as principles of law assist the removal of contradictions between separate legal norms and upgrading of legislation, provide efficiency of adjusting of public relations.

Key words: principles of law, bases of law, national legislation, specialized norms of law.

Постановка проблеми. Закріплення принципів права в національному законодавстві та їх подальша реалізація сприяють усуненню неузгодженостей та суперечностей між окремими правовими приписами та підвищенню якості законодавства, забезпечуючи тим самим ефективність регулювання суспільних відносин. Тим паче, в процесі законотворчості неможливо повністю та безпечливо відмовитись від загальних положень, що встановлюють принципи правового регулювання в певній сфері суспільних відносин. Принципи права, зокрема, за сферою дії поділяють на загальні (спільні засади правового регулювання), міжгалузеві, галузеві, інституційні; залежно від територіальної дії поділяються на міжнародні та

національні і т. д. Часто принципи права, закріплені на міжнародному та регіональному рівні, стають частиною національного законодавства як шляхом ратифікації міжнародного акта, так і шляхом трансформації, тобто включення положень міжнародного акта в національний нормативно-правовий акт. Тому питання закріплення принципів права в національних нормативно-правових актах, а також адекватне тлумачення та реалізація принципів права як ефективного регулятора суспільних відносин на сьогодні набуває особливої актуальності та практичного значення.

Стан дослідження. Проблемні питання принципів права останнім часом все більше притягає увагу науковців. Зокрема, їх природа розглянуті у працях

вітчизняних вчених: А. Колодія, С. Погребняка, Т. Фулей та ін.

Тому, **метою статті** є теоретичний аналіз особливостей викладу принципів права у вітчизняних нормативно-правових актах як основній формі права у нашій правовій системі.

Виклад основного матеріалу. Формулювання принципів права у тексті нормативно-правового акта має складний характер. Часто саме на підставі закріплених у правових нормах принципів права правники відтворюють визначені законодавцем принципи та здійснюють їх інтерпретацію.

Розкриваючи особливості викладу принципів права у національному законодавстві, варто зупинитись на питанні розуміння принципів права. Незважаючи на спроби узагальнити поняття принципів права, на сьогодні це питання все ж залишається дискусійним. Зупинимось на кількох основних варіантах. Так, А.М. Колодій визначає принципи права як основні ідеї, засади, що відображають сутність права й походять з ідей справедливості та свободи, відрізняються універсальністю і загальною значимістю, відповідають об'єктивній необхідності побудови та зміцнення певного суспільного ладу [1, с. 138]. Як вказує М. Байтін, принципи права – це вихідні, визначальні ідеї, положення, установки, які складають моральну й організаційну основу виникнення, розвитку та функціонування права [2, с. 4].

Узагальнюючою є позиція Т. Фулей підкреслює, що при багатоманітності визначень поняття «принципи права», усі наявні в юридичній науковій літературі точки зору можна звести до наступних двох: 1) принципи права – це основоположні ідеї, 2) це нормативні засади права, що визначають сутність і спрямованість правового регулювання. Також автор вказує, що принципам права притаманні як ознаки, що властиві праву в цілому як регулятору суспільних відносин (нормативність; об'єктивна зумовленість; фіксація у зовнішніх формах права; забезпеченість), так і власні ознаки принципів права, що відображають їхню специфіку як особливої юридичної категорії (засадничість, сконцентрованість, високий ступінь абстрагування, внутрішня єдність, стабільність, примат щодо норм права, зворотна дія в часі) [3, с. 7].

В контексті поставленої мети дослідження під принципами права варто розуміти основоположні ідеї, нормативні засади позитивного права, що визначають сутність та спрямованість правового регулювання.

В щоденній практиці, спрямованій на реалізацію правових приписів, їх втілення в життя, принципи права відіграють важливу роль. Вони скеровують реалізацію права в потрібному напрямку, підпорядковують її загальнообов'язаним вимогам та стандартам, дозволяють в повній мірі реалізувати задум законодавця, спонукають правозастосовувача діяти не лише у точній відповідності з буквою закону, але й у відповідності з його духом. Звичайно, при з'ясуванні волі законодавця, важко вирізнити, коли інтерпретатор «відтворює» принципи права, закладені власне законодавцем, а коли сам формулює їх зміст. Інтерпретатор законодавчого тексту є суб'єктом, що мислить в напрямку, сформованому певною правовою культурою.

Виокремлення принципів права є справою не тільки правової доктрини, теорії права. Термін «принципи» інколи містяться в текстах вітчизняних нормативно-правових актів, вказуючи на окремий правовий інститут. Наприклад, ст. 7 Кодексу адміністративного судочинства України називається «Принципи адміністративного судочинства» [4], ст. 7 Кодексу цивільного захисту України називається «Основні принципи здійснення цивільного захисту» [5], ст. 5 Кримінально-виконавчого кодексу України називається «Принципи кримінально-виконавчого законодавства, виконання і відбування покарань» [6] і т. д.

Натомість в деяких інших нормативно-правових актах зустрічаються такі формулювання, як «загальні засади», що також позначають принципи права. Наприклад, ст. 3 Цивільного кодексу України має назву «Загальні засади цивільного законодавства» [7], ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України має назву «Загальні засади кримінального провадження» [8], ст. 65 Кримінального кодексу України має назву «Загальні засади призначення покарання» [9] та ін.

Намагаючись законодавчо закріпити принципи права, юридична наука і практика стикається з рядом проблем. Законодавець, в окремих випадках виразно наказуючи застосовувати принципи права, не полегшує інтерпретатору розуміння таких принципів з правового тексту, залишаючи на його розсуд розуміння поняття «принцип» та відтворення змісту принципів на основі правових норм. Це також проблеми, які мусить вирішувати інтерпретатор правового тексту щодо критеріїв, на основі яких серед всіх правових норм необхідно вирізнити окремі концентровані правові норми і визнати їх принципами права, адже не всі правові норми, будучи по суті принципами права, мають відповідну назву. В Конституції України міститься чимало принципів права, які потрібно віднайти і розтлумачити (наприклад, ч. 1 ст. 24 Конституції України, розміщена в Розділі II Права, свободи та обов'язки людини і громадянина, закріплює принцип рівності, зазначаючи, що громадяни мають рівні конституційні права і свободи та є рівними перед законом [10]).

Певною вказівкою для інтерпретатора є те, що деякі з приписів сам законодавець називає принципами, засадами. Наприклад, законодавець послуговується терміном «засади» в назвах розділів правових актів (наприклад, Розділ I «Загальні засади» Конституції України, Розділ I «Загальні засади» Закону України «Про статус народного депутата України» [11] та ін.), або ж використовує термін «принцип» в тексті правової норми (наприклад, ст. 8 Конституції України вказує, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права). Інколи в преамбулах до нормативно-правових актів чи в офіційних обґрунтуваннях таких актів законодавець стверджує, що в даному акті він формулює принципи (засади) права. Наприклад, у преамбулі до Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вказується, що цей закон визначає правові засади організації судової влади та здійснення правосуддя в Україні [12]. В таких випадках можна вважати, що в даному нормативно-правовому акті сформульовані принципи (засади) права.

Можна припустити, що для кваліфікації деяких норм права як принципів (засад) права допомагає те, що положення, в яких закріплені такі норми, сформульовані в правових актах вищої юридичної сили або займають особливе місце в структурі даного правового акту, наприклад, розміщені в його загальній частині. Такий критерій, звичайно, не можна вважати остаточним. З одного боку, не всі положення загальної частини тлумачаться як принципи (засади) права, з іншого – багато норм, що вважаються принципами, впливають з окремих положень даного правового акта. Це в першу чергу стосується Конституції України.

Разом з тим, законодавець особливо часто використовує термін «принципи», «засади» в нормах, що визначають організацію та компетенцію окремих державних органів. Такий спосіб формулювання компетенційних норм є результатом певної традиції формування правових текстів. Наприклад, ст. 17 Закону України «Про судоустрій і статус суддів» вказує, що система судів загальної юрисдикції відповідно до Конституції України будується за принципами територіальності, спеціалізації та інстанційності [12]; ч. 1 ст. 3 Закону України «Про Кабінет Міністрів України» вказує, що Діяльність Кабінету Міністрів України ґрун-

тується на принципах верховенства права, законності, поділу державної влади, безперервності, колегіальності, солідарної відповідальності, відкритості та прозорості [13].

Аналіз законодавчих положень, в яких використовуються терміни «принцип», «засада» не дозволяє сформулювати однозначних узагальнень щодо їх викладу в тексті нормативно-правового акту, оскільки законодавець користується ним не надто усвідомлено.

При цьому варто наголосити, що в теорії права особлива увага приділяється нормам права, які містять в своєму змісті принципи права.

З позицій законодавчої техніки загальні декларативні положення потрібні для вираження принципів, необхідних для кращого, більш точного розуміння змісту конкретних приписів. Декларативні положення використовуються для вираження загальних принципів правового регулювання та цілей створення нормативно-правового акта. Це може бути необхідним, наприклад, для тлумачення акта, або більш точного встановлення його змісту, значення вміщених у ньому положень. Принципи правового регулювання галузей та інститутів права потребують для вираження декларативних норм [17, с. 165].

В свою чергу, норми права прийнято поділяти за роллю в механізмі правового регулювання на конкретні (безпосередньо встановлюють права та обов'язки адресатів норм) та спеціалізовані (до яких належать відправні та інші спеціалізовані норми) [14, с. 207]. Спеціалізовані норми права не містять правила (моделі) поведінки. Їх існування зумовлено специфікою самого права. Вони мають певне самостійне значення в регулюванні суспільних відносин [15, с. 239]. Як зазначає О.Ф. Скакун, спеціалізовані (нетипові) норми права – це приписи «нестандартного» характеру, які здатні нести регульоване навантаження лише в поєднанні з основною нормою (регулятивною, охоронною, захисною). Ці спеціалізовані, або забезпечувальні, чи похідні норми існують поряд з конкретними, основними нормами. Рівень їх нормативності низький [16, с. 285].

До спеціалізованих (нетипових) норм права автори відносять норми-засади, норми-завдання, норми-декларації, норми-принципи, колізійні норми, оперативні норми, норми-дефініції, норми-конструкції, норми-строки, норми-презупції, норми-преюдиції, норми-фікції.

В контексті даного дослідження варто приділити особливу увагу деяким видам спеціалізованих (нетипових) норм права. Нормою-принципом визнають найбільш загальні і стабільні імперативні вимоги, закріплені в праві, які є концентрованим виразом найважливіших сутнісних рис та цінностей, що притаманні цій системі права, і визначають її характер та напрямки подальшого розвитку. Нормами-засадими визнаються норми, що закріплюють загальні засади, на яких ґрунтуються політична і правова системи [15, с. 240]. Подібним є розуміння норм-засад і норм-принципів у інших авторів. Відповідно, норми-засади – це правові приписи, які закріплюють засади конституційного порядку держави, основи соціально-економічного, політичного та державного життя, взаємовідносини держави і особи, форми власності тощо, а норми-принципи – це правові принципи, які виражають і закріплюють принципи права [14, с. 207].

Тому вважаємо за необхідне підтримати думку О.Ф. Скакун, яка підкреслює, що норми-засади іноді збігаються з нормами-принципами [16, с. 286]. Така позиція може бути аргументована наступними твердженнями. По-перше, як вже зазначалося, принципи права – це основоположні ідеї, начала, нормативні засади права, що визначають сутність і спрямованість правового регулювання. Тому в даному випадку слова «принцип» та «засада» виступають синонімами.

По-друге, для ілюстрування норм-засад наводяться норми Конституції України (наприклад, ст. 5, в якій вказано, що Україна є республікою). Для ілюстрування норм-принципів так само наводять норми Конституції України (наприклад, згадувана ст. 8 про те, що в Україні визнається і діє принцип верховенства права). В той же час ст. 3 Конституції України, яка зазначає, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека визнаються в Україні найвищою соціальною цінністю, може розглядатись одночасно і як норма-засада, і як норма-принцип.

Також за певних умов до норм-принципів можна також віднести норми-презупції (закріплені в нормативно-правовому акті припущення щодо наявності чи відсутності певних юридичних фактів). П. 10 ч. 1 ст. 7 Кримінального процесуального кодексу України визнає загальною засадою кримінального провадження презупцію невинуватості [8], зміст якої розкрито у ч. 1 ст. 62 Конституції України (особа вважається невинуватою у вчиненні злочину і не може бути піддана кримінальному покаранню, доки її вину не буде доведено в законному порядку і встановлено обвинувальним вироком суду).

Принципи (засади) права можуть виражатись також і у нормах-арбітрах (колізійних нормах), які встановлюють правила вибору норми права, що підлягає застосуванню за наявності розбіжностей між нормами, що регулюють однакові фактичні обставини. Таким принципом, що допомагає вирішити правові колізії можна вважати найвищу юридичну силу Конституції України (ч. 2 ст. 8 Конституції України).

Висновки. В юридичній практиці, спрямованій на реалізацію правових приписів, їх втілення в життя, принципи права займають особливо важливе місце. Вони скеровують реалізацію права в потрібному напрямку, підпорядковують її загальноновизначим вимогам та стандартам, дозволяють в повній мірі реалізувати задум законодавця, спонукають інтерпретатора та правозастосовувача діяти не лише у точній відповідності з буквою закону, але й у відповідності з його духом. Принципи права, що закріплені на міжнародному та регіональному рівні, стають частиною національного законодавства шляхом ратифікації міжнародного акта чи його трансформації (включення їх в національний нормативно-правовий акт). Разом з тим, принципи права можуть формуватись на національному рівні для окремих галузей чи інститутів права. В кожному разі при їх викладенні у національному законодавстві варто наголосити на ряді особливостей такої законодавчої техніки.

Виходячи з того, що під принципами права варто розуміти основоположні ідеї, нормативні засади позитивного права, що визначають сутність та спрямованість правового регулювання, в національному законодавстві допускається ототожнення та взаємозаміна таких термінів як «принцип» та «засада».

Принципи (засади) права викладаються, як правило, у спеціалізованих (нетипових) нормах права, таких як норми-засади, норми-принципи, норми-презупції, норми-арбітри. Це вкотре підкреслює їх значимість у врегулюванні суспільних відносин.

ЛІТЕРАТУРА:

1. Колодій А.М. Принципи права України. – К. : Юрінком Інтер, 1998. – 216 с.
2. Байгин, М.И. О принципах и функциях права: новые моменты [Текст] / М.И. Байгин // Правоведение. – 2000. – № 3. – С. 4–16.
3. Фулей Т.А. Сучасні загальнолюдські принципи права та проблеми їх впровадження в Україні : автореф. дис. ... канд. юрид. наук. – К., 2003. – 18 с.
4. Кодекс адміністративного судочинства України від 6 липня 2005 року // Відомості Верховної Ради України. – 2005. – № 35, 35–36, 37. – Ст. 446.

5. Кодекс цивільного захисту України від 2 жовтня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 34–35. – Ст. 458.
6. Кримінально-виконавчий кодекс України від 11 липня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2004. – № 3 – Ст. 21.
7. Цивільний кодекс України від 16 січня 2003 року // Відомості Верховної Ради України. – 2003. – № 40. – Ст. 356.
8. Кримінальний процесуальний кодекс України від 13 квітня 2012 року // Відомості Верховної Ради України. – 2013. – № 9–10. – Ст. 88.
9. Кримінальний кодекс України 5 квітня 2001 року // Відомості Верховної Ради України. – 2001. – № 25. – Ст. 131.
10. Конституція України від 28 червня 1996 року // Відомості Верховної Ради України. – 1996. – № 30. – Ст. 141.
11. Закон України «Про статус народного депутата України» від 17 листопада 1992 року з наступними змінами та доповненнями // Відомості Верховної Ради України. – 1993. – № 3. – Ст. 17.
12. Закон України «Про судоустрій і статус суддів» від 7 липня 2010 року // Голос України. – 3 серпня 2010 – № 142.
13. Закон України «Про Кабінет Міністрів України» 7 жовтня 2010 року // Голос України. – 13 жовтня 2010 – № 191.
14. Крестовська Н.М., Матвєєва Л.Г. Теорія держави і права: Елементарний курс. Видання друге. – Х. : ТОВ «Одісей», 2008. – 432 с.
15. Загальна теорія держави і права : підручник для студентів юридичних спеціальностей вищих навчальних закладів / М.В. Цвік, В.Д. Ткаченко, Л.Л. Рогачова та ін. ; За ред. М.В. Цвіка, В.Д. Ткаченка, О.В. Петришина. – Х. : Право, 2010. – 584 с.
16. Скакун О.Ф. Теорія права і держави : підручник / Скакун О.Ф. – К. : Алерта ; КНТ ; ЦУЛ, 2010. – 520 с.
17. Чухвичев Д.В. Законодательная техника : учеб. пособие для студентов вузов. – М. : ЮНИТИ-ДАНА: Закон и право, 2008. – 239 с.